

LUÍSA VILLALTA: PENSAR GALIZA, SOÑAR GALIZA, ANDAR

LUÍSA VILLALTA: THINKING GALIZA,
DREAMING GALIZA, WALKING

Margarita Ledo Andión

1.

Creadora en tránsito constante por ámbitos, linguaxes, materiais; trapeira que lle dá novo significado ao que a cidade desbota, vagabunda que tentea moradas efémeras coma elas, as que abren os ollos en estraños cuartos; *performer* en pasaxe para as máis cando toca o violino, en que recita a prol de Palestina, nas conferencias sobre Joyce ou nas intervencións incidentais na rúa contra os efectos do *Prestige*... achegámonos a Luísa Villalta dende uns versos de “Mulier Mensura”, que Eva Veiga nos propón para a actuación de Mónica de Nut en *Prefiro condenarme*, no meu novo filme de non ficción do que é coguionista. Obrigadas, María Gómez, Susana Villalta, por cedernos esta alfaia.

Ando cos pés con que me andas e eu te sigo
sen saber que levas no fardo do corazón.

Aprendin de ti o que me atinxe,
enganando-te me enganas e eu consinto
por comprender que levas no fardo do corazón,
onde van os teus dous pés que me prolongan
cando aceito andar contigo por min mesma.

Pergunto outra vez, a cada un que pasa,
se de verdade son unha muller, o que é iso,
se me enganaron sempre ou teño algun camiño.

[...]

O camiño fixo-se-me extranxeiro, estou perdida
nen meu, porque é teu, nen xa imaxe,
porque non sei que levas no fardo do corazón.
Pero se non me ves, es ti quen erra.

Un poema, unha doa que rola ate ese instante preciso en que lle bota un pulso á eterna dúbida e desvela a quimera do falso protector: “Pero se non me ves es ti quen erra”. Velaí o proceso, o movemento perpetuo, visíbel e invisíbel, que lles dá corpo aos textos —sexan literarios, de ensaio, incidentais, de traballo ou para a prensa— dunha das figuras máis complexas, atraentes e representativas da fin do século XX e en Galiza que é a persoeira elixida pola Real Academia Galega para as Letras Galegas 2024.

O fío que na historia ficou tronzado anóase na escrita, na construción dunha nova xenealoxía dende a relación música e poesía coa que Villalta anda a literatura galega e nos arregala en textos coma “O nacionalismo musical na poesía de Manuel Antonio”, onde aprendemos a sobordar a antiga métrica entrañando a “intencionalidade sonora a través da periodicidade rítmica, a escolla de vocabulario en razón da súa entidade fónica” e ate luír o inacabado como síntoma do que está por vir, da “desesperanza esperanzada”, un mecanismo que atravesamos os contrarios e que adoito a escritora repite nos documentos que consultamos para coñecer a intimidade da historia e o papel que desenvolveu, so auspicio e organización do Auditorio de Galicia, no Foro da Cultura Galega que, como expresión da súa implicación política, sobrevoa esta fala á par de **andar**, da fisicidade dunha palabra que adoito aparece entre os seus materiais:

Ando
Arredor da mente o asfalto tece sombras delgadas
por onde os pasos se abrazan ao escuso
e estican lonxitudes
impedidos de volver sobre si mesmos
nen sobre min
a causa de algún mal de río escondido nas veas da Cidade

Da cidade pola que nos leva da man unha singular *flâneuse* facendo corpo con autoras coma Lauren Elkin (pianista, tradutora... cantante coma Luísa) que feminiza e usa o termo *flâneuse* pola primeira vez na súa obra de 2016 *Women Walk the City*, e nos explica que a paseanta —calquera paseanta— aínda loita por ser vista. Unha paseanta, citamos dende Gabriela Fauth (profesora da Universitat Oberta de Catalunya) que “existe cada vez que nos desviamos das rutas que foran

trazadas para nós e nos aventuramos en procura dos nosos propios territorios”. Por veces, ao seguir os pasos de Luísa, ouvimos ecos de Benjamin, no *Libro das pasaxes* (*Das Passagen-Werk*) e dos seus apuntamentos sobre Baudelaire, quen n’*As flores do mal* (1857) nos revela que a cidade é material poético e, como para Luísa Villalta, a resonancia música-poesía é o diferendo que procura na escrita.

No arrabalde, onde colgan de casiñas discretas
as persianas, abrigo de luxurias secretas,
cando o sol implacable desata o seu castigo
na cidade e nos campos, sobre as tellas e o trigo
[...]

Ate aquí o *flâneur* baudelairiano —a tradución débémolla a Gonzalo Navaza—, *flâneur* que demorou case século e medio en mudar de xénero, e facelo no da paseanta Luísa Villalta:

Mentres as oficinas clausuran os horarios,
abren as ruínas o comercio da carne
—todo a mesma noite co seu día—
e aínda á vida lle nacen herbas desherdadas.

Flâneuse con Vocación animal [un título do seu querido Helberto Helder] en que entraña a cidade en cada un dos sentidos: o cheiro a barrio popular, o ouvido que recolle o ruído do “mar detido contra os cons do corazón / eu en nós...”, o gusto: “Lambendo a lingua”; o tacto, pasar os dedos polas marcas crueis da exclusión, polo incerto silencio sobre os acontecementos da Nación na procura “de todas as débedas”; co ollo ao axexo:

Un obxecto deixou rodar o seu peso entre o tumulto
E eu mesma me vin mirar-me a min que me miraba
No asombroso espello que é o ollo desta terra

e mais ese sexto sentido que talvez estea na resposta que abrolla no seu relato, “A pluma de Álvaro Cunqueiro” por boca do escritor:

—Quen son eu?
—A miña soedade que escribe.

Andar o espazo habitado en pos de vestixios e como acto de amor; esculcar “nos seus puños fechados” a trama de xeracións, o palpito do anxo, a sedución, a estima de si en nós: *à mon seul désir*, só porque o desexo, poderíamos ler no misterio dese modo de trenzar o persoal no político, de nos convidar canda ela a desafiar o que apenas podemos soñar tal esa lenda no tapiz número seis da dama e o alicorno en Cluny.

2.

Stefan Zweig, en *Momentos estelares da humanidade*, elabora catorce miniaturas entre as cales “A disputa do Polo Sur. Capitán Scott, 90 graos de latitude, 16 de xaneiro de 1912”. Incorporabámonos naquela expedición cara á Antártida, pensada para ser a primeira na historia. Preto, moi preto de acadar o seu obxectivo, Bowers, un dos compañeiros da presada de científicos-*exploradores do abismo*, ponse inquieto. “Crava os ollos nun punto pequeno e escuro no medio do inmenso campo de neve”, relata Zweig. O noruegués Amundsen adiantáraselles. Porén, no noso imaxinario non nos interesa quen chegou primeiro e si quen nos entregou un legado no que non só se constatan os feitos mais un modelo de construción de coñecemento que se organiza a redor da colaboración, o instrumental de rexistro canda a consciencia de que todo o aprendido debe regresar á sociedade. A nós.

Esta é, tamén, a posición ética e a actitude vital de Luísa, a capitá Scott do Foro da Cultura Galega, única muller nunha comisión técnica de sete persoas. Luísa, a redactora do marco teórico no que ir situando as pezas de cada unha das seis áreas temáticas e das comisións; a que dirixe a área número 3: *Revisión histórica e análise crítica da cultura*; a que move decote dúas doas xémeas entre os dedos: mobilizar vontade cívica e aquelar a relación entre cultura pública e medios de comunicación. Porque, ben caras amigas, prezados amigos, Luísa é quen terma dos fíos e de toda a organización submersa en dous anos de duración dunha experiencia que acompaña con notas manuscritas ou mecanografadas e na libreta onde vai deixando as súas sensacións. Encétaa, a roedelas, o 23 de xullo de 1999, pasado un mes escaso do inicio dos traballos: “Comezo este caderno de reflexións sobre a cultura con ilusión, aínda que non moi esperanzada” para, máis adiante, descontraer as xemas e escribir: “Tanta é a ilusión, que se sobrepón ao escepticismo desesperanzado que mencionei ao principio. E é que a desestruturación cultural xa case se fixo conxénita e característica de tantos e tantos séculos de dependencia e asimilación.”

Ao longo desta andaina comunal por veces ocorren inflexións, outras prodúcese unha creba (axiña, a comezos do 2000, chega a escribir a palabra “desercións”), mais sempre, sempre mantén o silencio necesario e coida imprescindible procurar a latencia da imaxe positiva que contribúa a:

- Integrar e intercomunicar os diferentes axentes culturais nun proxecto común
- Fornecer dunha plataforma aberta e democrática para analizar, revisar e planificar a cultura e a creación en Galiza
- Pensar Galiza. Soñar Galiza

Son tres notacións que lle serviron de guieiro para o documento teórico do Foro, onde frases “breves, explícitas, contundentes” nos falan da artista como produtora —esa figura que distingue o construtivismo ruso das outras vangardas—, da que observa un horizonte en mutación, da que toma posición e a pesar de constatar un alto grao de aculturización, de acusar certa ausencia de compromiso intelectual, nun oxímoro, “a desesperanza esperanzada”, resume o estado da cuestión: somos poucos mais estamos destinados a soste esa outra parte de realidade que se contrapón á máis manifesta, e nesta postura non somos débiles.

A modo de recado nun contestador, na devandita nota á man localízanse dúas ideas-chave: o sentido de “comunidade electiva”, esa que o filósofo Maurice Blanchot sitúa na decisión de reunirse un grupo arredor de determinada opción sen a que a tal comunidade non existiría, e a posibilidade de construír espazos de emancipación que, dende Rancière, intercalan un tempo propio, os seus principios de narración no tempo dominante, creando relacións ambivalentes e producindo tensión entre o ontoloxicamente diferente no círculo de xiz que define o visíbel e o que permanece velado. Espazos de emancipación que resoan nos desafíos creativos, políticos e culturais aos que Luísa se vencella e dende os que actúa. Poderíamos exemplificalos na tensión que incorpora o feminismo na sociedade patriarcal ou a lingua galega *versus* o español, desafíos que emerxen dese devezo por saber [*désir-savoir*] que devala na obra, unha e múltiple, da autora que escribe na procura “dun modo de comprender o mundo e comprenderme eu mesma a comprender o mundo”.

Celebrar e comprender hoxe Luísa Villalta, esa singularidade que soubo engarzar Corpo, Cultura, Compromiso, as tres entradas que se entrecruzaron para esta alocución, é a razón das Letras Galegas. O modo que eliximos polinízao un dos seus pensadores de estima, Theodor Adorno, a prol do ensaio como forma aberta, que ousa presentar un material continxente e fragmentario para renunciar a concluír e, porén, “facer xurdir a luz nun trazo parcial”. A parte é o todo. Un verso é

o poema. Por entre os esquemas de traballo, ordes do día, xente a convocar, atopamos, con palabras riscadas e varias versións, “Encontro coa visión”:

A luz traza a viaxe
E entra na agra
Con paso de pincel
Branca vese branca
Luz no espello da Agra
Da soleira

E continuamos no Foro, no espazo-proxecto onde Luísa insiste en Soñar, cada noite, Galiza e que avalía no artigo “A cultura galega ante a dobre globalización”, publicado na revista [galega] de política e pensamento *Enclave*, inverno de 2001, para nolo presentar como unha fenda que se abre para face xurdir a luz. Talvez arestora sexa exigua a memoria daquela iniciativa pois que un dos trazos, cando unha comunidade se dissolve, é que dá a impresión de que non existiu porque remata dun modo tan aleatorio coma comezou. Porén, naquela experiencia percibimos Luísa en relación dialéctica a ese dentro-fóra, a ese “formar parte” que nola explica e que se ben adoito se comenta ao tratar da súa obra literaria a partir dos noventa, poucas veces se vencella coa súa expresa posición política nesa década na militancia no BNG, na pertenza á directiva na AELG ou en debates que imos referenciar, apenas, en dúas intervencións. A primeira, “Variaciones sobre el mismo tema. El compromiso”, para a Universitat d’Estiu da Rovira i Virgili (1996), onde, dende o ámbito da creación, cavila sobre a diferenza entre o “engagement” sartriano e o sentido de cesión que implica “to compromise” que, para ela, non é outra cousa que pospor as preocupacións estéticas que individualizan e —citamos—

saber que se ben queremos ser libres ao crear tamén desexamos ser aceptados coma usufruarias dunha lingua que atravesa penalidades nun país metade visíbel, metade amputado ou (niso confiamos) en proceso de rexeneración.

A segunda referencia devén dun escrito para un parladoiro (1995), á volta da obra de Joyce *O retrato do artista cando novo*, que tamén ten versión escrita so o título, precisamente, de *O compromiso*. Luísa debulla a que chama “relación amor-odio” entre arte e realidade e vira cara a nós —citámola—

que nos afanamos en inventar día a día un país aínda que sexa unicamente para poder baixar da nube da arte e da estética e pisar terra firme, algo no que crer ou no que aplicar esta nosa fe profana.

3.

E imos cara á fin desta andaina por un corpo-mundo, o de Luísa Villalta, que distinguimos como corpo reflexivo, como corpo que mira e é mirado; un corpo que é tocado e que se toca; corpo que non existen sen esa outredade, que culmina no encontro e na adherencia a un corpo-couso co que sentes, amas, loitas, ves, resistes...

Abrir a boca en ti, onde as estrelas
 configuran a constelación dos nosos nomes.
 abrandar a vontade que nos puxa
 implacabelmente para os extremos opostos
 con esa forza de non sermos nen eu ti nen ti eu.
 cortar a fita para inaugurar o tempo
 no que nos miramos o ollo no ollo multiplicado
 como o río aquel, o suór, o beixo continuado
 balizado por latexos que se escapan,
 e palabras atadas que nos fican dentro,
 para fabricar o xesto de buscar-nos
 por debaixo das sombras e os vestidos.
 Abrir a boca á escuridade para encontrar o día.

[*Impromptus eróticos*]

Consciencia do corpo que mira e que sente dentro do que mira, que anda o corpo amado e os corpos da pobreza, corpo que anda e ama A Coruña palimpsesto onde, en algures, podemos recuperar a inscrición do que se desprezou, a pegada dos usos que a xente foi facendo dela e que aínda o tempo non borrou. Este corpo é o mesmo corpo que olla Galiza como palimpsesto. O que en 1998 publica “Anteproxecto dun manifesto político-literario”.

Na heterodoxia, na interpretación do mundo de xeito diferente, na pluralidade, na variedade a todos os niveis da existencia sobre a terra, no acomodo ás circunstancias particulares, reside a única perspectiva de supervivencia natural e humana. Por esa mesmo razón só pode ser heterodoxo o libro da Galiza, o que continuamos a escribir desde o mesmo momento no que Prisciliano regresou de Tréveris.

[*O Picafolla*]

Corpo que fai corpo cos versos do poema “As Voces” do meu querido amigo, escritor e xornalista xa falecido, Manuel Antón Pina:

Tantas voces fora de nós!
E se somos nós quem está lá fora?
E bate á porta? E se nos fomos embora?
E se ficamos sós?

aos que ela, o 17-18 de xaneiro de 2004, resposta con catro versos que son nos que a RAG espella, en 2024, a señora das Letras:

Escoito a voz
que me silencia:

comezo a expresar
o necesario.

En transferencias coma esta, coa escrita de épocas, modos, culturas e materia diversa, o proxecto que a autora desenvolvía nun calendario de Assírio & Alvim, é que co título *As palabras ingravidas* editou co meirande coidado Armando Requeixo, fique para todas nós a pulsión poética dun faro que aquece e ilumina en presente e por mil primaveras a cultura e a lingua galega.

Beizón!